

Den mægtige pædagog

Magt kontra selvbestemmelse – i den gode sags tjeneste

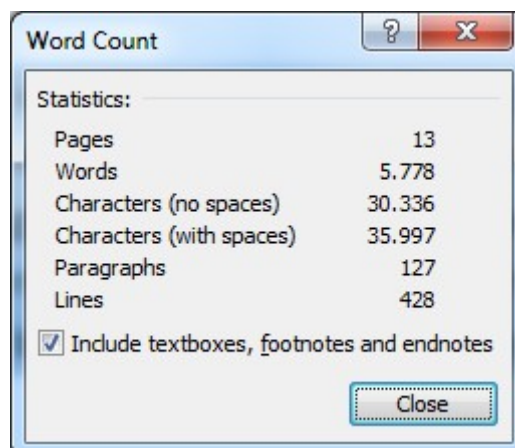
Martin Andreas Andersen, PV08405

Afleveres d. 31.10.2011

Pædagogikeksamen 7. semester

Vejleder: Jan Træholt Hansen

Indhold

Indledning.....	2
Problemfelt.....	2
Problemstilling.....	6
Problemformulering.....	6
Metode.....	6
Analyse.....	7
Case et: Tøjvalg.....	7
Viden er magt.....	7
Modelmagt.....	7
Eufemiseret magt.....	7
Strukturel magt.....	8
Sandhedsregimer.....	8
Opsummering.....	8
Case to: Forvirring over menstruation.....	9
Viden er magt.....	9
Modelmagt.....	9
Eufemiseret magt.....	10
Strukturel magt.....	10
Sandhedsregimer.....	10
Opsummering.....	11
Diskussion.....	11
Pædagogiske paradokser.....	11
Konklusion.....	13
Perspektivering.....	13
Litteraturliste.....	15
Underskrifter.....	15

Indledning

I Danmark har alle har ret til at være herre over eget liv, og foretage valg, så længe det er indenfor lovens rammer. På specialpædagogiske institutioner tages denne ret dog ikke altid for givet. I den pædagogiske relation ses det som selvfølgeligt, at pædagogen besidder en magt til at bestemme hvornår og hvor meget borgeren "får lov" til at bestemme selv. Vi vil se på hvordan denne magt kommer til udtryk og hvordan pædagogen kan skabe rum for borgerens selvbestemmelse, ved at blive sin magt bevidst i den specialpædagogiske relation.

Problemfelt

I det pædagogiske arbejde indenfor specialområdet er der fokus på magt og selvbestemmelse, og den pædagogiske praksis er præget af at balancere mellem de to begreber. I Socialministeriets vejledning nr. 8 til Serviceloven, punkt 6, står der:

*"Grundlaget for servicelovens bestemmelser om magtanvendelse og andre indgreb i den personlige selvbestemmelsesret er respekten for individets integritet uanset den enkeltes psykiske funktionsevne. Både holdningsmæssigt og retligt er udgangspunktet derfor princippet om den personlige friheds ukrænkelighed."*¹

Dette princip om den personlige friheds ukrænkelighed indgår i grundlovens § 71, Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og FN-konventionen om rettigheder for personer med handicap.²

Indenfor specialområdet er der dermed en lovbestemt selvbestemmelsesret, vi som pædagoger er forpligtet til at respektere, uanset borgerens funktionsniveau. I nogle tilfælde vil det dog være nødvendigt at overtræde denne selvbestemmelsesret, for at undgå omsorgssvigt. Et eksempel kan være, at en borger med psykisk funktionsnedsættelse sætter sig ned på en trafikeret vej, hvor Servicelovens § 126 tillader, at det medfølgende personale fysisk flytter borgeren fra vejen, da "der er nærliggende risiko for, at personen udsætter sig selv eller andre for at lide væsentlig personskade".³ At lade borgeren udsætte sig selv for fare, vil blive forstået som omsorgssvigt.

I de tilfælde, hvor det regnes for nødvendigt at overtræde selvbestemmelsesretten, skal overtrædelsen begrundes. Når der er en lovbestemt selvbestemmelsesret, er det vigtigt at *retten til at begrænse andres selvbestemmelse* – en ret, vi har som pædagoger indenfor specialområdet – begrundes etisk. Selvbestemmelse bliver regnet for en universel menneskeret, og er dermed ikke noget man burde "få lov til" af en anden.

*"Det at noen (les tjenesteytere) til enhver tid gir, og at noen (les tjenestemottakere) til enhver tid bliver gitt retten til å bestemme selv, hemmer en ny og forbedret omsorgspraksis."*⁴

¹(Socialministeriet 2011, pkt. 6)

²(ibid.)

³(Socialministeriet 2011, § 126.1)

⁴(Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 29)

Princippet om den *personlige friheds ukrænkelighed* skal imødekommes indenfor det specialpædagogiske⁵ område. Der skal dog tages hensyn til borgernes særlige behov og forudsætninger. Selvbestemmelse i praksis drejer sig ofte om små hverdagshændelser, uden vidtgående konsekvenser. Nogle borgere vurderes til ikke at have forudsætninger for, at forholde sig til større valg end fx "leverpostej eller spegepølse". Det at kunne vælge er en kompetence, der skal udvikles og læres efter den enkeltes forudsætninger.⁶ Det er dog vigtigt at de får mulighed for at tage beslutninger i det omfang de kan, da selvbestemmelse ligeledes er en grundlæggende forudsætning for etablering og udvikling af egen identitet.⁷

Har borgeren mulighed for at tilegne sig erfaringer i forhold til at bestemme selv, får han/hun en oplevelse af, at det kan nytte at træffe egne valg og kan på den måde få mod til at træffe flere eller større valg. Dette er en selvforstærkende proces, som dog også kan gå i modsat retning. Negative oplevelser med at vælge selv, kan gøre det mindre attraktivt at foretage valg fremover. Disse negative oplevelser kan skyldes manglende muligheder for at foretage et valg, at valgene ikke bliver respekteret eller at valgene ikke er tilsvarende borgerens forudsætninger.⁸

En af de målgrupper, der ofte har vanskeligheder med selvbestemmelse, er personer med infantil autisme. Dette skyldes de antagelser, pædagogiske interventioner overfor denne målgruppe, er baseret på. Vores praksiserfaringer viser, at der tages udgangspunkt i, at personer med infantil autisme har et stort behov for genkendelighed i hverdagen. Ukendte eller uforudsete hændelser kan skabe utryghed og være angstfremkaldende. Deres kognitive handicap kan gøre det svært for dem at overskue konsekvenserne af et valg, og derudover kan de kommunikative vanskeligheder (både impressivt og ekspressivt), betyde, at selv hvis de har forudsætningerne for at vælge, kan de have svært ved at give udtryk for deres valg.⁹

Selvbestemmelse kræver erfaringer med at bestemme selv. I det pædagogiske arbejde er det vores pligt, at støtte borgerne i at udvikle færdigheder, til at kunne foretage et valg. Pædagogisk arbejde er relationsarbejde, og derfor vil vi se på ulige relationsformer og magtbegreber, og hvordan disse påvirker borgerens udvikling af færdigheder til at udøve selvbestemmelse.

Relationer, hvor man arbejder sammen med nogen mod et mål, kan betegnes som symmetriske eller komplementære. De to relationsformer udelukker ikke nødvendigvis hinanden, og der veksles ofte imellem dem, afhængig af personer og kontekster. Den symmetriske relation er kendetegnet ved, at begge parter udvikler sig sammen i et samspil præget af ligevægt og gensidighed. I en symmetrisk relation har såvel pædagogen som borgeren noget at bidrage med, hvor grundtanken er *en fælles indsats for en fælles sag mod et fælles mål*.¹⁰

---

⁵Med specialpædagogik mener vi det pædagogiske arbejde med mennesker med fysisk og psykisk nedsat funktionsevne.

⁶(Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 21)

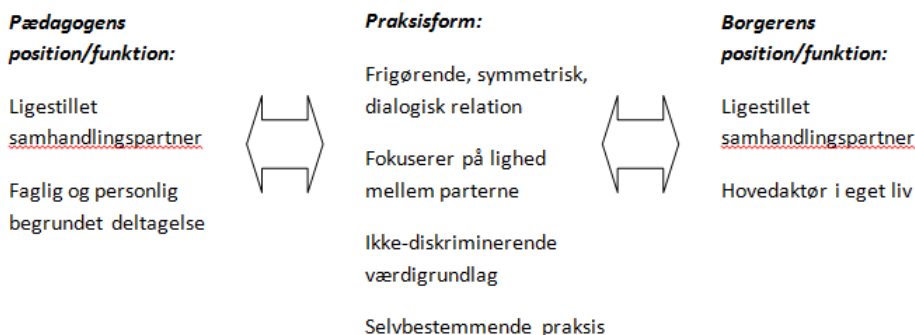
⁷(ibid., s. 17)

⁸(ibid., s. 17)

⁹(World Health Organization 2007, F84.0)

¹⁰(Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 30)

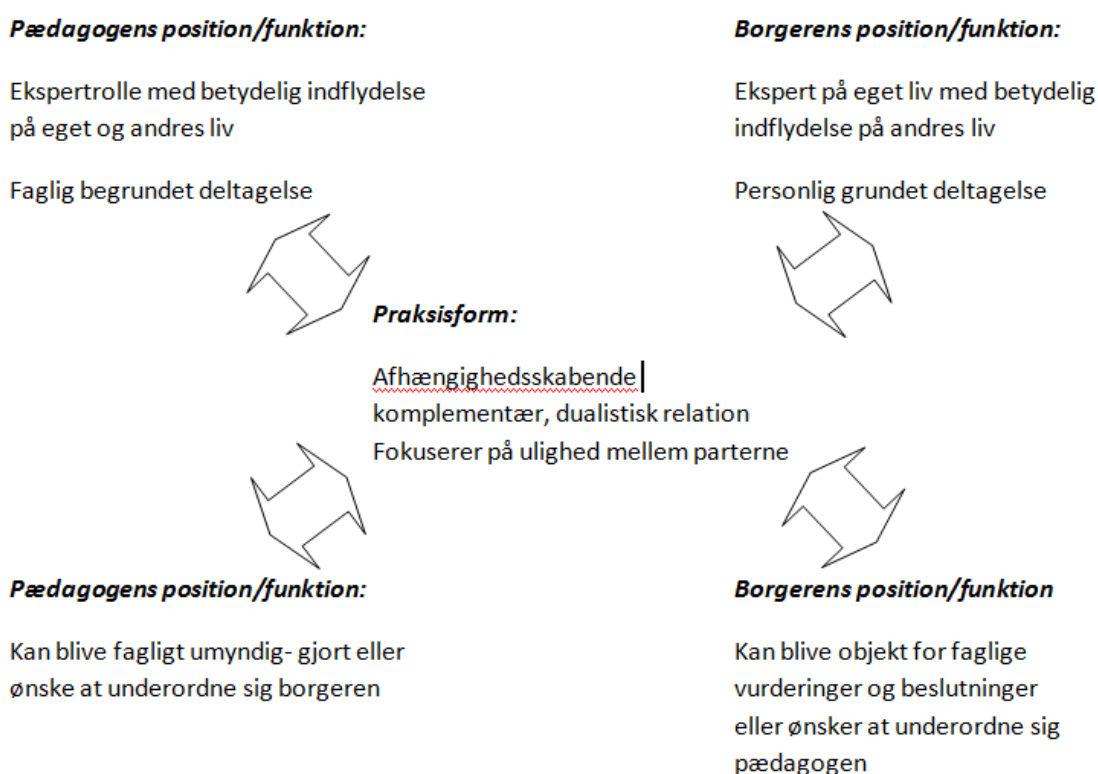
Symmetrisk relation:

Figur 1: Symmetrisk relation (efter Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 32)

Den komplementære relation kendetegnes ved et ulige forhold mellem parterne, hvor den ene part har behov for netop det, den anden part har at tilbyde. Dette forekommer ofte i specialpædagogisk praksis, hvor det forventes borgeren har behov for støtte og omsorg, som pædagogen kan tilbyde. Man kan let komme til at "sidde fast" i en relation som denne, hvor der opstår et asymmetrisk magtforhold og selvbestemmelsen muligvis kompromitteres.¹¹

Komplementær relation:

Figur 2: Komplementær relation (efter Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 32)

¹¹(Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 29)

Indenfor specialområdet er det asymmetriske magtforhold mellem borger og pædagog tydeligt. Vi har fx magten til at afvise eller imødekomme initiativer fra borgerne, eller bestemme, hvilke valg de skal have "lov" til at træffe selv. Samtidig er der også et afhængighedsforhold, da de har brug for støtte og kompensation for deres funktionsevnedesættelse. Denne støtte og kompensation er vi også lovpålagt at yde ifølge Servicelovens § 82.¹² Men: "... Hjælpen kan dog ikke ydes ved brug af fysisk tvang." Foucault taler dog om den *eufemiserede magt*:

"... dvs. en magt, som kalder sig noget andet, f.eks. omsorg, støtte, eller som fremstår som udtryk for den rigtige viden"¹³

Begreber som disse forekommer også i Serviceloven. Der står i § 81 at personer med nedsat funktionsevne skal tilbydes en særlig indsats, hvis formål er "... at forbedre mulighederne for den enkeltes livsudfoldelse gennem kontakt, tilbud om samvær, aktivitet, behandling, omsorg og pleje". Pædagogens magt legaliseres dermed af lovgivningen. Derudover bygger magtens legitimitet på de professionelles faglige viden og bedste intentioner.

Den professionelles tilegnede faglige viden giver magt, da *viden*, ifølge Foucault, er *magt*. Viden foregiver at være udtryk for sandheden. Jo mere viden man har indenfor et område, jo mere magt har man til at definere, hvad der er normalt og unormalt, rigtigt og forkert.¹⁴

I Foucaults magtanalyser bruger han også begrebet *sandhedsregimer*, der dækker over de selvindlysende sandheder, som udvikles og forstærkes gennem områdets uddannelse, forskning, håndbogslitteratur m.v. Disse sandhedsregimer forstærkes af journaler, handlingsplaner og mødereferater, som også bidrager til at kategorisere borgeren som social afviger.

I det pædagogiske arbejde mener vi, at pædagogen altid er nødsaget til at handle nu og her. Man kan dermed sige, at vi er underlagt en *handletvang*, der er et produkt af de gældende pædagogiske sandhedsregimer. Sandhedsregimerne er også med til at definere, hvilke handlinger pædagogen kan legitimere. Handlinger der ikke kan forenes med det pædagogiske sandhedsregime, anses som ukorrekte eller forkerte.¹⁵

Den holdning, at personer med autisme har godt af genkendelighed og struktur, bliver fx ofte taget for at være en selvfølgelighed. Det er vigtigt at være bevidst om, at denne holdning er en menneskelig konstruktion, der er opstået over tid, og dermed ikke er en endegyldig sandhed.

Med begrebet *modelmagt* arbejder Stein Bråten med magt i en form, som for modelmagtindehaveren kan være svær at få øje på. I en komplementær relation kommer magten til udtryk ved, at magtbesidderens virkelighedsopfattelse ("*virkelighedsmodel*") får en gennemslagskraft, der gør, at denne opfattelse bliver den gældende. Dermed udelukkes andre perspektiver og virkelighedsbeskrivelser. Har man modelmagten, får man myndighed til at definere, hvad der er vigtigt i situationen, og hvilke handlemuligheder er de rigtige. Modelmagten kan dermed føre til en begrænset indsigt i borgerens forståelse af virkeligheden,

¹²(Socialministeriet 2011, § 82)

¹³(Järvinen, Larsen og Mortensen 2005, s. 17)

¹⁴(ibid., s. 13)

¹⁵(ibid., s. 13)

sammen med en stor beslutningsmyndighed. I det pædagogiske samspil kan dette føre til, at relationen foregår på pædagogens præmisser, og borgerens initiativer til selvbestemmelse bliver overset.¹⁶

Den *strukturelle magt* påvirker både pædagogen og borgeren. De er begge underlagt en samfundsmæssig og institutionel ramme, som de ikke har direkte indflydelse på. Denne magtform er som hovedregel skjult og uerkendt. Det pædagogiske arbejde foregår indenfor økonomiske, fysiske og politiske rammer, som dermed ofte bliver taget for givet.¹⁷ Lovgivningen er en del af denne struktur, og er også med til at håndhæve den.¹⁸

Problemstilling

På det specialpædagogiske område er det vigtigt, at altid have i baghovedet hvornår, hvordan og ikke mindst hvorfor, vi ser bort fra borgernes selvbestemmelsesret og i stedet benytter os af den magt, vi som pædagoger er blevet tildelt.

Personer med infantil autisme har, ud over vanskelighederne forbundet med autisme, en kognitiv funktionsevnedssættelse, hvilket kan give vanskeligheder i forhold til at foretage beslutninger. Ifølge loven har disse personer krav på hjælp og støtte, som det er os lovpålagt at yde. Vi besidder dermed magten over deres fulde selvbestemmelsesret, med den hensigt at skærme dem mod uoverskuelige valg, og kun "give dem" muligheden for at foretage de små: "Rød eller blå trøje?", ikke "Hvor vil du bo?". Det vil være pædagogernes vurdering af den enkeltes forudsætninger for at tage et valg, der afgør, hvilke valg de får mulighed for at tage.

Problemformulering

Hvordan kommer magt til udtryk i det pædagogiske samspil, og hvordan kan pædagogen begrænse sine indgreb i borgerens selvbestemmelse, ved at blive sin magt bevidst?

Metode

Vi vil se på pædagogens handlinger, med udgangspunkt i to cases. At kunne handle tilsyneladende intuitivt kræver øvelse i at kunne reflektere over situationen i nuet. Det er også vigtigt at gøre sig etiske overvejelser over handlingernes kortsigtede og langsigtede konsekvenser. Vores fokus er på pædagogens magt i disse situationer, og hvordan den kan forvaltes, for at give borgeren øget selvbestemmelse.

Vi vil tage udgangspunkt i personer med infantil autisme, da det er et gældende sandhedsregime, at denne målgruppe har et stort behov for en genkendelig ekstern struktur. Det er vores opfattelse, at "behovet for struktur" kan være med til at legitimere den begrænsede selvbestemmelse, denne målgruppe har i praksis.

I analysen vil vi se på de to cases ud fra de magtbegreber vi har præsenteret i problemfeltet: *Viden er magt*, *eufemiseret magt*, *modelmagt*, *strukturel magt* og *sandhedsregimer*. Vi håber på at kunne klarlægge de forskellige magtformers konsekvenser for borgernes autonomi, selvbestemmelse og myndighed. Senere i

¹⁶(Selboe, Bollingmo og Ellingsen 2005, s. 26)

¹⁷(Christiansen og Togeby 2004, s. 10)

¹⁸(Socialministeriet 2011, § 151)

analysen vil vi sætte fokus på selvbestemmelsesretten og hvordan man kunne have handlet, for at skabe bedre rum for denne.

Analyse

Case et: Tøjvalg

M er en mand i starten af 40'erne med diagnosen infantil autisme. Han bor i et botilbud for personer med autismspektrumforstyrrelser (ASF) i en gruppe med 4 andre borgere. M har en god impressiv sprogforståelse, så længe man udtrykker sig i enkle sætninger, og han kan ligeledes udtrykke sig i korte sætninger. M spørger ofte til strukturen og er ofte forhandlende i forhold til denne. Personalet er af den holdning, at det er for at sikre sig, at personalet har styr på, hvad han skal og kan let blive frustreret, voldelig og selvskadende, hvis personalet afviger fra den vante struktur.

M har været i bad og P (personale) har udvalgt to par bukser, to trøjer og to par strømper, som aftalt i personalegruppen. P rækker de to trøjer frem mod M på hver sin hånd og siger: "Vil M have den røde eller den blå trøje på?". M kigger kort på dem og siger så: "Ik' dem, ik' dem! Se, se, se, se" mens han rækker ud efter skabslågen. P træder et skridt til siden og siger: "Det er de to trøjer P står med, som M kan vælge mellem. Vil M have den røde eller den blå trøje på?" Dette gentager sig og M får atter at vide, at han kan vælge mellem de to trøjer P står med. M ser længe på trøjerne, mærker på dem og siger så: "Rød trøje P, M vil have rød trøje". M fortsætter med påklædningen og kommer flere gange med en "glad"-lyd.

Viden er magt

I begrebet "viden er magt" kan man arbejde ud fra flere vidensforståelser. I denne situation har personalet en større "almen viden" end borgeren: De "ved" fx, at når der er frostvejr, er en T-shirt og korte bukser ikke optimalt, da man risikerer at få forfrysninger. De "ved" også, at det er "fornuftigt" med "praktisk" påklædning til bestemte aktiviteter. I denne case har personalet valgt to sæt tøj, ud fra en viden om vejrforhold og dagens aktiviteter. Fik M mulighed for at vælge frit i skabet, ville han måske vælge korte bukser i december eller skiundertøj i juli.

Modelmagt

Når vi arbejder ud fra en "viden" om, hvad der er "passende" tøj i forhold til årstid og aktiviteter, bruger personalet ubevidst sin modelmagt. Der arbejdes ud fra en virkelighedsopfattelse, hvor det er "forkert" at have skiundertøj på om sommeren. Personalets virkelighedsmodel kan også påvirke, hvilket tøj de finder frem til M. Den dyre trøje vil fx blive valgt fra til en arbejdsdag i skoven, ud fra en forståelse af, at "man skal passe på dyrt tøj", og den slidte trøje vil blive valgt fra, hvis M skal være "smart" i tøj. Der bliver dog ikke nødvendigvis taget hensyn til Ms forståelse af, hvad der er "smart".

Eufemiseret magt

Når vi benytter os af vores videnskæssige magt og modelmagt til at vurdere, hvilken påklædning der passer til situationen, vil det være med Ms bedste i tankerne. Personalet ville måske fravælge de neongule bukser, for at "hjælpe" ham til at ikke skille sig ud og se "tosset" ud i omgivelsernes øjne. Personalet yder "omsorg", ved at vælge tøj, der passer til vejrforhold og aktiviteter. Den dyre trøje bliver valgt fra til arbejdsdagen i skoven, for at "støtte" M i forvaltningen af hans privatøkonomi. Personalets magt over Ms påklædning bliver dermed skjult og legitimeres ved at italesætte det som "hjælp", "omsorg" og "støtte".

Strukturel magt

Personalet er repræsentanter for en institutionel ramme, og institutionens ansigt udadtil. Dermed er de med til at skabe institutionens image. I denne case påvirker dette (sandsynligvis) pædagogens valg af tøj. Det ville fx kunne skade institutionens image, hvis M gik rundt i slidt, hullet eller "anderledes" tøj, eller ikke havde tøj på efter forholdene.

Sandhedsregimer

I arbejdet med personer med infantil autisme, bliver det taget som en selvfølge, at personalet fastsætter nogle strukturer og procedurer for borgerne. Dette bliver gjort ud fra den holdning, at forudsigelighed og genkendelighed er gavnligt for dem.

I denne case har personalet vurderet, at et helt tøjskab bliver for uoverskueligt for M, men at han kan forholde sig til at vælge mellem to ting af gangen. Denne vurdering er blevet en "selvindlysende sandhed", som efterfølges ukritisk. Der bliver fx ikke taget stilling til, om M måske er blevet så tryk ved at vælge mellem to trøjer, at man kan forsøge at udvide til tre valgmuligheder.

Opsummering

Personalet har udarbejdet en "opskrift" for, hvordan man skal håndtere situationen, hvor M skal vælge tøj. Umiddelbart kan opskriften følges uden personalet er nødsaget til at reflektere over, hvad der skal gøres eller siges. Vi vil dog påstå, at det er vigtigt personalet alligevel reflekterer over situationen i nuet og er bevidst over, hvorfor opskriften er opbygget, som den er. Personalet i casen fastholder, at det er netop de to trøjer der er valgt, som M kan vælge mellem, da det står i opskriften, det er sådan det skal være.

Opskriften er udarbejdet med det formål at give M den bedst mulige "støtte" i hverdagen, og er konstrueret ud fra observationer og faglige vurderinger af, hvad M tilsyneladende har det bedst med. Disse vurderinger er naturligvis præget af de gældende sandhedsregimer samt den faglige viden om infantil autisme.

I denne case kan det vurderes at være en god beslutning at opskriften bliver fulgt, da M efterfølgende kommer med (hvad personalet tolker som) "glade" lyde. Det gode humør kan fx forklares ved, at M er godt tilpas med, at personalet er tilregneligt – "Hun ved, hvordan jeg skal have det, så hende kan jeg være tryk ved".

Vi har vist, hvordan modelmagten kommer til syne i personalets valg af tøj. Personalets modelmagt påvirker også, hvad der bliver købt ind af tøj til M. Selv om M er med, når der skal købes tøj, vil hans indflydelse sandsynligvis være at vælge mellem to trøjer personalet har fundet i butikken. Er personalet ikke sin modelmagt bevidst, vil M få skabet fyldt med tøj, der falder i personalets smag. Det kan også ske, (mere eller mindre bevidst) at Ms præferencer bliver underkendt – personalet giver ikke M mulighed for at vælge de neongule bukser, da de ville få M til at skille sig yderligere ud fra mængden. Ved at gå uden om de neongule bukser undgås stigmatisering, og det kunne derfor forklares som "omsorg". Der tages dog ikke stilling til, om M ville være glad for at have neongule bukser på, eller om det betyder noget for M at skille sig ud.

Martin Andreas Andersen

Case to: Forvirring over menstruation

L er en ung kvinde sidst i 20'erne med diagnosen infantil autisme. Hun bor i en lejlighed i et botilbud for personer med ASF i gruppe med 4 andre borgere. L har ingen ekspresivt sprog, på nær tegn for ja og nej, og L har meget dårlig impressiv sprogforståelse.

L har meget kraftig og langvarig menstruation, og personalet har en fornemmelse af, at L ofte har mange smerter forbundet hermed. Personalet må tilbyde smertestillende medicin, hvis smerterne vurderes at være særligt kraftige. L virker frustreret, er højlydt og rastløs og udviser en større grad af selvskadende adfærd (hun giver sig selv lussinger) når hun har menstruation. For at få menstruationen til at ophøre, har personalet diskuteret hysterektomi¹⁹ med Ls forældre, da de er hendes værger, men forældrene kan ikke blive enige.

L sidder i sin "pausestol" i køkkenet med sin "pausekasse". To personaler (P og P2) er ved at dække bord. Ud af øjenkrogen ser P at L rejser sig fra stolen, spytter på sin hånd og tørrer spytten ud på spisebordet. P beder L om at stoppe og gå på sit værelse for at vaske hænder. L er meget hurtig i sine bevægelser og før P når hen til L, er hun på vej ind for at vaske hænder. På vej mod sit værelse stikker hun højre hånd i bukserne. Da hun tager den op igen er der menstruationsblod på, som hun tørrer af på et stort glasparti på gangen overfor hendes værelse. P siger bestemt "L, stop!". L vender rundt og fortsætter ind på sit badeværelse, hvor hun når at trække bukserne ned, sætte sig på toilettet og rive bindet ud af underbukserne, inden P kommer ind. L tager bindet helt op til næsen og snuser til det. P tager hurtigt en handske på og tager bindet fra L. Hun får et nyt bind på, rejser sig og P hjælper hende med at få vasket hænderne grundigt. L bliver bedt om at sætte sig ud i sin stol igen, mens P2 henter de andre borgere. P finder salt og peber, der står i et skab 3 meter fra L. Da P vender sig, for at sætte salt og peber på bordet har L rejst sig, stukket hånden i bukserne og er ved at tørre blodet af hen over spisebordet. L bliver igen bestemt bedt om at stoppe og gå ned for at vaske hænder. På toilettet udspiller sig samme situation som tidligere.

Viden er magt

I denne case viser personalets videnskæssige magt sig på flere områder. På et biologisk niveau har de en forståelse for, at menstruation kan være smertefuldt og medføre humørsvingninger, men at det dog er naturligt og ufarligt. Personalet ved også, at det ikke er hygiejnisk forsvarligt med spyt og blod på inventaret.

Personalet har også en faglig viden om, at Ls adfærd er en reaktion på en situation, der gør hende utryk og forvirret. Det at røre ved og lugte til blodet kan være selvstimulering, og en måde at mindes en tryk situation (fødslen).

I casen benytter personalet sig af sin videnskæssige magt, ved at forsøge at forhindre, at L tørrer blod af på inventaret og bede hende gå ned og vaske hænder. Disse handlinger strider dog mod pædagogens viden om, at det kan være selvstimulerende og trykshedsskabende for L.

Modelmagt

Grunden til, at personalet handler på baggrund af sin viden om det hygiejniske aspekt, og ikke sin viden om det selvstimulerende og trykshedsskabende, kan have sin forklaring i modelmagten. Personalet kan have

---

¹⁹ Fjernelse af livmoderen

den opfattelse, at det er "ulækkert" at røre ved menstruationsblod, lugte til det og tørre det af på inventaret.

Personalets modelmagt kommer også til udtryk via deres udlevering af smertestillende. Det er personalets vurderinger af Ls smerter, og deres opfattelser af, hvad der er "store smerter", der afgør, hvornår de tilbyder smertestillende.

Eufemiseret magt

Personalet beder L om at gå ned og vaske hænder, efter hun har spyttet på dem og har haft dem i bukserne. Dette gøres sandsynligvis for at "hjælpe" med den personlige hygiejne. Det samme gør sig gældende, da personalet fysisk "hjælper" hende med at vaske hænderne. Når personalet griber ind overfor L, der tørrer blod af på inventaret, kan det også begrundes i, at de vil drage "omsorg" for L, ved at få hende ud af en ubehagelig og uforståelig situation.

Strukturel magt

I gruppen L bor i, er der til dagligt en normering på 2:5 eller 3:5. I de perioder, hvor L har menstruation forsøger personalet at være 1:1 med hende, for at støtte hende, mindske selvskadende adfærd, forhindre hende i at tørre blod af på inventaret og for bedre at kunne vurdere, om hun har smerter. Der er dog ikke bevilliget 1:1 støtte, hvilket gør det besværligt at afsætte et personale til hende. De fire andre borgere kræver også forholdsvis stor opmærksomhed, hvilket selvfølgelig skal efterkommes. Personalet og L er her underlagt strukturel magt i forhold til normering og økonomiske ressourcer. Den optimale løsning ville være, at L fik 1:1 støtte i alle vågne timer, mens hun har menstruation.

Ligesom i case et er der risiko for at skade institutionens image. Det ville ikke se godt ud hvis L fx fik lov til at tørre blod af over alt. Det vil ligeledes skade såvel kommunens som professionens image. Man vil helst ikke være kommunen, der har en institution, der "ser sådan ud", eller en del af en profession, der ikke tager hånd om borgerne – man vil helst ikke være medansvarlig i en "Strandvænget-sag".²⁰

Sandhedsregimer

Vi mener et af de tydeligste sandhedsregimer i denne case er, "Der skal ikke være menstruationsblod over det hele – det er ulækkert". Dette sandhedsregime kan begrundes i en hygiejnisk forståelse, men det er ligeledes en generel kulturel forståelse. Der er en forventning om, at man holder sine kropsvæsker for sig selv. Alt andet er ikke velset.

Det er også et sandhedsregime, at hun "selvfølgelig" skal have bind på, da fx tamponer ikke anses for at være en mulighed. For L er bindet dog et uforståeligt irritationsmoment, som hun fjerner når som helst – på gåtur, til ridning, ved spisebordet osv. Sandhedsregimet udelukker utraditionelle muligheder som fx bukseble, der minder mere om underbukser, eller helt at undlade brug af bind e.l. og evt. forlange, hun bliver i sin lejlighed.

Ud fra et mere pædagogfagligt sandhedsregime er det ikke "godt" for L at lugte til blodet og tørre det af på inventaret, da det fastholder hende i sine "dårlige" ritualer. Indenfor den pædagogiske faglighed, er der en enighed om, at de "dårlige" ritualer skal brydes, for at kunne skabe rum for udvikling. Derfor er det nødvendigt at stoppe L, når hun "leger" med blodet (og spyttet).

---

²⁰(Pedersen 2008, s. 326f)

Opsummering

Forståelsen af, at L skal bruge bind har vi begrundet i sandhedsregimer. Der er dog flere magtformer der spiller ind. Hun skal bruge bind, fordi hun ikke har 1:1, og der er dermed ikke ressourcer til at gøre rent efter hende (strukturel magt). Der ydes også "omsorg", da det er dyrt at vaske 8 par bukser om dagen (eufemiseret magt), og hun skal da se "ordentlig" ud (strukturel-, model- og eufemiseret magt).

Hvis L fik en hysterektomi, ville problemstillingen fra casen forsvinde. Dette er et voldsomt indgreb i Ls liv, og en sådan beslutning hviler derfor på Ls forældre, som er hendes værger. De skal dog være enige om beslutninger, der tages på Ls vegne, og deres uforenelige virkelighedsmodeller betyder, at de ikke kan nå frem til en fælles forståelse af, hvad der kan legitimeres som den "bedste omsorg" for L.

I den første case er der tydelige rammer for samspelet. Denne case kræver mere af personalet, da de skal have stor opmærksomhed på L, og være parate til at træde ind her og nu. Der er dog ingen konkret "facit" for den "rigtige" måde at handle på. Alle handlinger skal derfor være velovervejede.

Trine Rytter Andersen

Diskussion

Problemstillingerne i de to cases er meget forskellige og der er også stor forskel på, hvordan selvbestemmelsen, eller mangel på samme, kommer til udtryk.

I case et er det tydeligt, at personalet giver M "lov" til at tage et valg. Valgets kompleksitet er tilpasset ud fra personalets bedømmelse af Ms færdigheder til at vælge. Skal M have størst mulig selvbestemmelse, får han fri adgang til sit tøjskab, hvilket kunne resultere i, at M vælger tøj, der i personalets perspektiv ikke ville være passende i forhold til vejrforhold og dagens aktiviteter. En anden mulighed kunne være, at han har så svært ved at foretage et valg, at påklædningen tager lang tid, og han derfor går glip af nogle af dagens planlagte aktiviteter. Han kunne også bestemme sig for at give op, eller ikke at vælge, fordi valget er uoverskueligt, hvilket kunne betyde, at han forbliver nøgen.

I case to er der ikke en åbenlys valgsituation. Dog bliver Ls initiativer og muligheder for selvbestemmelse underkendt, da hendes måde at handle bl.a. ikke accepteres af de gældende sandhedsregimer. Minimerer personalet sin magt, for at L har mest mulig selvbestemmelse, ville casen have set anderledes ud. I et sådant tilfælde, ville L sandsynligvis ikke have bind på, hun ville dufte til og røre ved blodet og hun ville tørre det af på inventaret. Denne tænkte situation ville højst sandsynligt ikke finde sted i pædagogisk praksis, da det ikke stemmer overens med de gældende sandhedsregimer for godt pædagogisk arbejde. Det ville blive betragtet som omsorgssvigt og ukritisk ansvarliggørelse af L.

Pædagogiske paradokser

Den første case illustrerer, det pædagogiske paradoks kaldet *hjælp til selvhjælp*.²¹ Hvordan kan personalet støtte M, således at M fremover i større grad kan bestemme selv? Dette kræver, at personalet gradvist giver afkald på sin myndighed i det pædagogiske samspil med M, for at M kan opnå en større grad af selvstændighed og selvbestemmelse. Vi mener, at dette forudsætter at personalet er samspelet bevidst og reflekterer over situationen mens man er i den. Det skal løbende i påklædningsituationen vurderes, om M

---

²¹(Madsen 1993, s. 200)

virker til at være så tryk i valgsituationen, at han evt. har overskud til udfordringen i at have en tredje valgmulighed. Virker han i de fleste tilfælde til at have overskud til at blive yderligere udfordret, bør personalegruppen tage den eksisterende praksis op til genovervejelse. Det vil være nødvendigt at personalegruppen revurderer opskriften for påklædningssituationen, og samlet finder frem til en ny opskrift, hvor M fx må vælge mellem 3 trøjer.

Det pædagogiske paradoks i case to er forholdet mellem *hjælp* og *kontrol*. Den pædagogiske indsats på specialområdet begrundes i et samfundsmæssigt ansvar for at give hjælp og støtte til personer med særlige behov. Ifølge Bent Madsen er den dog også:

*"[...] et udtryk for en samfundsmæssig sanktionsproces over for adfærdsmønstre, som af forskellige grunde ikke er acceptable."*²²

Personalet stiller ikke spørgsmålstegn ved at forhindre L i at tørre menstruationsblod af på inventaret. Det er ikke acceptabelt ud fra en hygiejnisk forståelse, og det opfattes som "frastødende" i samfundets øjne. Derfor er det et adfærdsmønster, der skal kontrolleres. Personalet bedømmer kvaliteten af Ls handlinger ud fra egne og samfundsmæssige modeller og definitioner for, hvad der er rigtigt og forkert. I denne case er der stor risiko for, at personalets kontrollantrolle dominerer relationen, hvor forståelsen for Ls adfærd får mindre opmærksomhed.²³ Det er vigtigt at være åben for, hvordan det kan være meningsfyldt for L at lugte til blodet og tørre det af på inventaret. Som nævnt ovenfor kan det være tryghedsskabende, og hvis der blev åbnet for, at L kunne bearbejde sin menstruation på sine præmisser, er det muligt, at den "problematisk" adfærd måske ville aftage over tid. Man kan også forestille sig, at et mindre fokus på adfærden, og dermed mindre negativ opmærksomhed for L, muligvis kunne føre til en nedtrapning af den "problematisk" adfærd.

En beslutning om at L skal have en hysterektomi, kunne legitimeres i et begreb som "omsorg" – hun har ondt, bliver frustreret, er mere selvskadende m.v. Det ville dog også være udtryk for social kontrol, hvor den uønskede adfærd elimineres fuldstændigt. Det er ikke nødvendigvis bevidst fra personalets side, men det vil dog betyde, at det ikke ville være nødvendigt at "overvåge" L på samme måde. Dermed bliver der frigivet ressourcer til de andre borgere.

Et grundlæggende pædagogisk paradoks er, at mennesker er afhængige af andre, for at kunne opnå selvstændighed og myndighed. Der opstår en komplementær relation, hvor den ene har behov for hjælp og støtte til at blive sin egen autoritet. Den pædagogiske udfordring bliver dermed, at give plads til mere selvbestemmelse, efterhånden som færdighederne dertil udvikles. Målet er, at den komplementære relation ophæves, og afløses af en symmetrisk relation.²⁴ Det er dog vigtigt at understrege, at en komplementær relation ikke nødvendigvis er en negativ relationsform. Indenfor specialpædagogikken er der stor risiko for, at den komplementære relation fastholdes. Bliver den statisk, kan det gå ud over borgerens udvikling af selvstændighed og selvbestemmelse.

---

²²(Madsen 1993, s. 200)

²³(ibid.)

²⁴(ibid., s. 199)

Konklusion

I vores analyse bliver det tydeligt, at der er flere former for magt, der gør sig gældende i det specialpædagogiske arbejde. Den eufemiserede magt kalder sig fx "omsorg" eller "støtte". Den strukturelle magt sætter rammer for samspillet. Pædagogens modelmagt definerer virkeligheden i samspillet. I mange tilfælde er denne magt usynlig for magtudøveren. Det er dog vigtigt at pædagogen er opmærksom på magten, da der er stor risiko for at ende i magtmisbrug overfor borgeren, med umyndiggørelse eller direkte overgreb til følge.

Det er vigtigt at reflektere over hvornår og hvordan man benytter magt i det pædagogiske arbejde. Dette kan ske ved fx at udarbejde interaktionsanalyser, eller inddrage narrativ dokumentation over konkrete situationer. Der kan også arrangeres supervision af praksis. Vi mener dog ikke, det er nok kun at reflektere bagefter. I vores problemfelt referer vi til en *pædagogisk handletvang*, hvor man i det pædagogiske arbejde er nødt til at handle i nuet. For at kunne handle mest muligt velovervejet, må man kunne reflektere over situationen i situationen. Refleksion bagefter vil give indsigt og forståelse, som skaber et grundlag for refleksionen i nuet.

At kunne reflektere i nuet, er en forudsætning, for at kunne forvalte magten i det pædagogiske samspil på baggrund af flest mulige faktorer, med det mål at fremme borgerens selvbestemmelse. Virker det til, at M lige nu har overskud til at vælge mellem tre trøjer? Er det måske vigtigere at holde sig til opskriften, ud fra personalets vurdering af, hvad der er bedst for ham? Skal L have vasket hænder hver eneste gang hun rører ved blodet, eller kan man bede hende gå ind på værelset og lade hende være i fred?

Refleksion i situationen bør dog altid kombineres med en grundigere refleksion bagefter. Hvor velovervejede handlinger i situationen forudsætter en bevidsthed i nuet, kræver velovervejede ændringer af den langsigtede praksis refleksion og drøftelse på baggrund af de ovennævnte værktøjer. Ukritiske ændringer af praksis kan føre til, at pædagogen ikke fremstår autentisk overfor borgeren, hvilket igen kan føre til utryghed og usikkerhed. Det vil ikke være optimalt i forhold til den generelle holdning om, at personer med infantil autisme har behov for forudsigelighed og genkendelighed.

I det pædagogiske arbejde tager magten mange forme. Vi har set på nogle af de magtformer der kan have betydning i en pædagogisk hverdag, hvor nogle er mere synlige end andre. Idet vi har stor indflydelse på borgernes liv, er det vigtigt med grundig refleksion, og at hver en beslutning og hver en handling, der foretages, bliver overvejet etisk. Indgreb i borgernes selvbestemmelse legitimeres af, at vi har "borgernes bedste" for øje. Vi benytter magten "i den gode sags tjeneste".

Perspektivering

I denne opgave har vi stillet skarpt på pædagogiske magtforhold, og deres konsekvenser for borgerens selvbestemmelse. Vi er dog ikke nødvendigvis uenige i personalets handlinger i de to cases.

Vi har, i arbejdet med denne opgave, fået kendskab til tankeretninger, der gør op med brugen af magt i pædagogisk praksis. Et eksempel er "Det ka' nytte", der mener, at forestillingen om "den mægtige pædagog" forhindrer borger og pædagog i at skabe en mere symmetrisk og ligeværdig relation med plads til udvikling for dem begge.

Der har ligeledes rejst sig nye problemstillinger. Det er et gældende sandhedsregime, at personer med infantil autisme har gavn af, at dagligdagen er sat ind i en ufravigelig struktur. Denne holdning er baseret på mange års praksiserfaringer, men er dette den endegyldige sandhed? Eller er der andre metoder, der kan tages i brug? Man kan endda stille spørgsmålet: "Hvem er strukturen til gavn for?". I dagligt pædagogisk arbejde er der ingen tvivl om, at det er "lettere" for personalet ukritisk at følge en opskrift for, hvordan en situation skal håndteres. Dermed kan det pædagogiske ansvar lægges over på strukturen, og den enkelte pædagog fritages for at skulle reflektere over situationen.

I konklusionen siger vi dog, at refleksion og bevidsthed over situationen i situationen er vigtigt for god pædagogisk praksis. Denne færdighed er vigtig for den enkelte pædagog at opøve, vedligeholde og forbedre. Det kunne være interessant at se nærmere på, hvordan dette kan gøres bedst muligt.

Litteraturliste

Christiansen, Peter Munk, og Lise Togeby. »Magtbegrebet i teori og praksis.« Kap. 1 i *På sporet af magten*, redigeret af Peter Munk Christiansen og Lise Togeby, 7-15. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2004.

Järvinen, Margaretha, Jørgen Elm Larsen, og Nils Mortensen. *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus N: Aarhus Universitetsforlag, 2005.

Madsen, Bent. *Socialpædagogikk og samfundsforvandling - en grundbog*. København: Gyldendal Uddannelse, 1993.

Pedersen, Carsten. »Individ, institution og samfund.« Kap. 12 i *Samfundet i pædagogisk arbejde*, redigeret af Carsten Schou og Carsten Pedersen. København K: Akademisk Forlag, 2008.

Selboe, Aud, Leif Bollingmo, og Karl Elling Ellingsen, . *Selvbestemmelse for tjenestenytere*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2005.

Socialministeriet. »Serviceloven.« *Retsinformation*. 20. August 2011.
<https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=136390> (senest hentet eller vist den 7. 10 2011).

Socialministeriet. »Vejledning om magtanvendelse og andre indgreb i selvbestemmelsesretten over for voksne, herunder pædagogiske principper.« *Retsinformation.dk*. 24. 02 2011.
<https://www.retsinformation.dk/print.aspx?id=135391> (senest hentet eller vist den 5. 10 2011).

World Health Organization. »International Classification of Diseases.« *World Health Organization*. 2007.
<http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online/> (senest hentet eller vist den 8. September 2011).

Underskrifter

De undertegnede står inde for denne opgaves indhold:

Martin Andreas Andersen

Trine Rytter Andersen